

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**Актуальні проблеми
вітчизняної та всесвітньої
історії**

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 24

Рівне – 2013

Збірник наукових праць

«Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії»

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 24. – Рівне: Рівненський державний гуманітарний університет, 2013. – 326 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан Михайлович, к.і.н., професор, член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м. Рівне).

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила Олександрівна, к.і.н., професор (м. Рівне).

Науковий редактор:

Троян Сергій Станіславович, д.і.н., професор (м. Рівне).

Відповідальний редактор:

Шеретюк Валерій Миколайович, к.і.н., доцент (м. Рівне).

Члени редколегії:

Жилюк Сергій Іванович, д.і.н., професор (м. Острог); **Киридон Алла Миколаївна**, д.і.н., професор (м. Київ); **Степанков Валерій Степанович**, д.і.н., професор (м. Кам'янець-Подільський); **Стоколос Надія Георгіївна**, д.і.н., професор (м. Рівне); **Фісанов Володимир Петрович**, д.і.н., професор (м. Чернівці); **Чухліб Тарас Васильович**, д.і.н. (м. Київ); **Швецова-Водка Галина Миколаївна**, д.і.н., професор (м. Рівне); **Шугаєва Людмила Михайлівна**, д.ф.н., професор (м. Рівне).

Згідно постанови президії ВАК України часопис «Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії» визнано фаховим виданням у галузі історичних наук (постанова від 17 квітня 2010 р.)

Свідоцтво про державну реєстрацію:
серія КВ № 15857-4329Р від 12 жовтня 2009 р.

Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного університету, протокол № 5 від 27 грудня 2013 р.

За достовірність фактів, дат, назв і т.п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не співпадати з позицією редколегії. Рукописи не повертаються.

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12, РДГУ

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2013

ПОГЛЯДИ О.ДУБЧЕКА НА РОЗВИТОК ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ ПЕРІОДУ «ПРАЗЬКОЇ ВЕСНИ»

У статті розглядаються погляди О.Дубчека на проблеми суспільно-політичного розвитку Чехословаччини періоду «Празької весни» та шляхи їх вирішення.

Ключові слова: соціалістична демократія, суспільне життя, політична реформа.

В статье рассматриваются взгляды О.Дубчека на проблемы общественно-политического развития Чехословакии периода «Пражской весны» и пути их решения.

Ключевые слова: социалистическая демократия, общественная жизнь, политическая реформа.

The views on problems of social and political development in Czechoslovakia's period of «Prague Spring» and the ways of their solving are reviewed in the article of O.Dubcek.

Key words: socialist democracy, social life, political reform.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У 60-х роках ХХст. Чехословаччина переживала складний період, який характеризувався значним загостренням кризових явищ як в економічному, так і суспільно-політичному житті країни. Нове керівництво країни, що прийшло до влади на початку 1968р. на чолі з О.Дубчеком, зробило спробу реформувати чехословацьке суспільство.

Мета дослідження. Показати підходи О. Дубчека до головних проблем, що турбували чехословацьке суспільство у період «Празької весни» і методів їх вирішення.

Роль О.Дубчека в розвитку процесу «Празької весни» досліджували: П.Грубі, Г.Голан, В.В.Кусін, Г.Скілінг, І.Лалуха, А.Бенчик [6;5; 8;17; 9;1].

Саме з обранням О.Дубчека першим секретарем ЦК КПЧ у січні 1968р. починається активна фаза «Празької весни», яка характеризується значними змінами у суспільному житті Чехословаччини.

Своє бачення головних напрямків змін у країні та їх характеру Олександр Дубчек висловив під час численних зустрічей з членами КПЧ, представниками різних організацій та соціальних груп чехословацького суспільства і у публічних виступах, які були опубліковані в центральному органі ЦК КПЧ «Руде право», а також у доповіді, з якою О.Дубчек мав виступати на відкритті позачергового XIV з'їзду КПЧ.

У своїх виступах О.Дубчек акцентує увагу на необхідності демократизації суспільного життя, впровадженні свободи слова та новій ролі засобів масової інформації (ЗМІ) в умовах соціалістичної демократії, на проведенні реформ політичної системи, на реформуванні Національного фронту, на необхідності економічної реформи і змін у роботі профспілок. Ці та інші питання розроблялися у так званій Програмі дій яка мала бути затверджена на позачерговому XIV з'їзді КПЧ.

У проекті доповіді до відкриття позачергового XIV з'їзду КПЧ О.Дубчек, відповідаючи на питання про головні напрями розвитку чехословацького суспільства, зокрема, зазначає: «Першочерговим завданням є безперервне зміцнення соціалістичної єдності нашого суспільства» [19, с.397-398].

Основну умову єдності і розвитку чехословацького суспільства О.Дубчек бачить у створенні відкритого простору для діяльності всіх соціальних груп, без вікових і національних обмежень. Актуальність започаткування такої політики О.Дубчек виводить з принципу, що носієм соціалізму і його подальшим творцем є і має бути найширше коло трудящих, а керівна роль у впровадженні цієї політики має належати КПЧ [23, с.1].

О.Дубчек наголошує на тому, що при вирішенні важливих суспільних питань, що безпосередньо стосуються людей, не можна допускати протиставлення інтересів робітничого класу і інтелігенції. Цього конфлікту інтересів, на його думку, можна уникнути за допомогою моральної і матеріальної заінтересованості та за допомогою вирівнювання, яке слід розуміти як інструмент проти згубної байдужості. Вирівнювання, за Дубчеком, це не перерозподіл, а спосіб сприяння розвитку і диференційованому поділу в цьому розвитку. Вирівнювання він розглядає

як засіб покращення розвитку виробництва і життєвого рівня загалом. Його суть повністю відповідає гаслу: «Кожному за кількістю та якістю виконаної роботи» [4, с.2].

Дубчек вважає, що ніщо так не може зашкодити процесу оздоровлення чехословацького суспільства, як загострення конфлікту інтересів різних соціальних груп. Він бачить основний засіб захисту інтересів робітничого класу лише в загальносуспільному розвитку та в участі у цьому розвитку всіх класів і соціальних груп. А зробити це успішно, на думку О.Дубчека, можна лише при реальному врахуванні їх особливостей і специфічних інтересів. Це, в свою чергу, має зменшити тертя між партійними органами і значною частиною творчої інтелігенції [4, с.2].

Великого значення в процесі зміцнення єдності чехословацького суспільства О.Дубчек надає молодіжній політиці. Він зазначає, що сьогоднішня (60-ті рр. ХХст.) молода генерація істотно відрізняється від решти вікових груп, тому що виросла в умовах народної демократії і будівництва соціалізму та не відчула на собі впливу капіталізму, і в цьому полягає її перевага [14, с.2].

О.Дубчек називає застарілими методи роботи ЧСМ (Чехословацький союз молоді). Він говорить про необхідність збереження єдності молодіжного руху, тому що саме в єдності бачить його силу. Та разом з тим він наголошує на тому, що цю проблему має вирішити молодіжний рух самостійно, без втручання державних і партійних органів [13, с.2]. На його думку, об'єднання молодіжних організацій має проходити на основі узгодженості їх інтересів, для чого необхідно створити молодіжну організацію федеративного типу, за допомогою якої молодь зможе отримати значний вплив на політику держави через участь у Національному фронті [24, с.3].

Наступним головним напрямом політики КПЧ О.Дубчек називає розвиток соціалістичної демократії [19, с.400].

Дубчек вважає, що жодна демократія – і соціалістична також – не може довго жити лише тому, що має свободу висловлення різних поглядів і можливість критики. Це само по собі є головним тоді, коли вільна і здорова критика прибирає зі шляху суспільного прогресу старі перешкоди [21, с.3].

Соціалістична, або справжня демократія, на думку О.Дубчека, передбачає і дисципліну. А свідома дисципліна є рівнозначною демократичним рішенням.

У цьому смислі демократії ніколи не буде багато. Демократія для Дубчека – це не лише право і можливість висловити свій погляд, але й ставлення до нього інших, що має насправді полягати у взаємній відповідальності при вирішенні завдань виробництва чи важливих суспільних проблем. Важлива роль у цьому процесі, відзначає Дубчек, належить керівним кадрам, бо йдеться про роботу з людьми. У керівництві і управлінні при соціалізмі суспільні цінності є тим принципом, безпосередньою категоричною вимогою, в якій полягає сила і розвиток соціалізму. Всебічний розвиток і задоволення потреб людей напряму залежить від всебічного розвитку і створення умов у загальносуспільному розвитку. Таке поєднання чуттєвої взаємодії і моральних інтересів і стимулів людей необхідно забезпечити в конкретних умовах, в конкретних соціальних групах, бо через задоволення їх інтересів і потреб, вважає Дубчек, можна черпати силу і дієві переваги загальносуспільного розвитку [23, с.2].

О.Дубчек розуміє демократію як певний порядок, який не лише відмовляється від дисципліни, але зберігає її в собі, що є також істотною стороною демократії. Він вважає, що рішення, які торкаються інтересів суспільства, мають бути прийняті за активної участі всіх, кого це стосується. Це вимагає встановлення правил, за яких це можливо. Їх повага і зберігання є умовою, без якої демократія не може існувати, і в цьому О.Дубчек бачить першочергове значення дисципліни. При прийнятті рішень демократичним шляхом меншість має підпорядкуватися більшості, без цього вся система демократії буде непотрібною. Разом з тим, О.Дубчек наголошує, що розуміння демократії як стану, де кожен говорить про все і робить що хоче, – це анархія, яка не має нічого спільного з демократією [15, с.2].

О.Дубчек основні риси соціалістичної демократії визначає так:

по-перше, вона має вирішити завдання, яке жодна буржуазна демократія не вирішила і не сформулювала: як самі працівники на виробництві і трудові колективи в інших сферах мають і

можуть безпосередньо впливати на управління, та як унеможливити здійснення політики державою, що суперечить інтересам трудящих;

по-друге, соціалістична демократія не може розвиватись як система, де політичні рішення приймає одна партія. Тому наша демократія має забезпечити такий стан, при якому право впливу на владу в державі мали б усі представники обраних органів та, безпосередньо трудящі: за допомогою профспілок, за допомогою селянських, молодіжних, жіночих та інших організацій [24, с.3].

Період у наступні кілька років, на думку Дубчека, слід розуміти як період поступової політичної реформи, перший етап якої вже проходить на основі втілення вимог Програми дій і який створив у країні за півроку (січень-липень 1968р.) по суті нову політичну реальність [19, с.402].

Саму Програму дій Дубчек розглядав не як конкретний механізм роботи окремих членів суспільства, а як засіб створення такої політичної платформи, на якій окремі групи, всі суспільні інститути і організації могли формулювати свої найближчі конкретні цілі і завдання, аби кожен член держави міг безпосередньо брати участь – передусім на своєму робочому місці – у втіленні своїх інтересів як співучасник суспільної справи. Програма дій мала б у той же час бути початком розробки ключових проблем тривалої програми, розрахованої до 1970р. [14, с.3; 4, с.2; 21, с.3].

Основна ідея Програми дій, за Дубчеком, полягала в наступному: об'єднати суспільство Чехословаччини для вирішення головних завдань суспільного розвитку, а також відновити в значній частині членів партії і безпартійних довіру до партії, подолати симптоми байдужості і дати достатньо простору й імпульсу для розвитку народної ініціативи [21, с.3].

Після схвалення ЦК програма мала бути представлена на розгляд Національному фронту і після його доповнень – вже як програма Національного фронту – запропонована на розгляд парламенту, що, в свою чергу, мало відповідати демократичним принципам і вимозі посилювати керівну роль партії [2, с.2].

Також важливий момент у втіленні Програми дій в життя Дубчек бачить в організованому ознайомленні з нею широких мас трудящих, щоб народ сприйняв цілі і завдання програми як свої власні [21, с.3; 4, с.2].

За Дубчеком, Програма дій також є засобом підкреслити той факт, що період між з'їздами є періодом не лише втілення генеральної лінії партії, схваленої на попередньому з'їзді, але й періодом, коли формується нова лінія, в якому формуються нові завдання, які назрівають і які ведуть до підготовки нового з'їзду. Програму дій треба розуміти як опору для ЦК у формуванні лінії і завдань XIV з'їзду партії [18, с.178].

Вирішення проблем, що виникли у чехословацькому суспільстві у цей перехідний період, Дубчек бачить лише у розвитку нової політичної системи, яка має відповідати новим політичним реаліям, відносини у цій системі мають керуватися демократичними правилами. Для цього XIV з'їзд мав би розвинути лінію Програми дій в цілісну концепцію політичної реформи, яка могла б бути реалізована в наступні кілька років (2-3 роки), і, зокрема, в новій конституції ЧССР [19, с.402].

Одним із перших кроків, які слід зробити у здійсненні політичної реформи, на думку Дубчека, є оновлення ролі Національного фронту у суспільному і політичному житті Чехословаччини.

На думку Дубчека, комуністична партія не може висловити багатогранність інтересів трудящих. Адже різноманітність соціалістичного суспільства вимагає і її різноманітного інституціонального і організаційного забезпечення. Для цього, на його думку, існують в країні різні суспільні організації і політичні партії, що входять до складу Національного фронту. Він вважає, що всі політичні партії мають об'єднуватися загальною програмою Національного фронту. Ці політичні партії можуть висловлювати своє бачення формування державної політики і брати активну участь у її здійсненні. У той же час Дубчек наголошує, що не йдеться про політичну опозицію західного зразка, а йдеться про об'єднання людей для пошуку спільної мови в їхньому житті [16, с.7]. Бо можливість виникнення опозиційних партій поза межами Національного фронту Дубчек відкидає взагалі, тому що це могло б привести до боротьби за владу в країні, монополію на яку встановило КПЧ ще в 1945р. [12, с.2].

Головну відмінність між буржуазним парламентаризмом і соціалістичною демократією Дубчек бачить у тому, що відносини між політичними партіями, які входять до Національного фронту, мусять бути партнерськими, і ніколи не може виникати боротьба за перерозподіл влади в державі, що є характерним для буржуазних політичних систем. Для Дубчека це не означає відміну політичної автономії і заборону дискусії в середині Національного фронту, просто конфлікт поглядів має виходити з соціалістичної програми, а гарантом цієї програми є провідна роль КПЧ [24, с.3].

На цих принципах, зазначає Дубчек, мають розроблятися нові закони про вибори і про громадські організації і зібрання [12, с.2].

Окрему і важливу роль у роботі Національного фронту Дубчек відводить профспілкам, які мають виконати важливе завдання активного співучасника процесу творення загальнодержавної політики і опонента, що полягає в конкретному розумінні і забезпеченні основних інтересів трудящих. Умову єдності і політичного впливу Революційного профспілкового руху – разом з участю Союзу селянських кооперативів – Дубчек покладає в основу нової політичної системи, в якій Національний фронт не може лише замінити коаліцію політичних партій, але має розвиватися і як платформа для політичної активності головних суспільних організацій [20, с.3].

Для Дубчека важливим є точне визначення і розподіл функцій між органами партії і держави, представницькі органи мають бути суверенними не лише на папері, але й в дійсності. А це означає для Дубчека необхідність повернути виборам їх істинний смисл, тобто вибір між різними кандидатами, а з цього випливає і ширша свобода слова [7, с.1].

До головних завдань реформування системи управління Дубчек відносить покращення діяльності уряду. Уряд, на думку Дубчека, має працювати відповідно до конституції і викликів нового етапу у розвитку країни, має бути реальною владою республіки, яка реально задовольняє потреби суспільства, виражені в політиці комуністичної партії і Національного фронту. А також в своїй діяльності уряд має керуватися рішеннями найвищого органу державної влади – Національних зборів активно з ним співпрацювати, разом з ним відповідати за всі дії. При створенні нового уряду Дубчек вважає необхідним проведення структурних змін у міністерствах, однак головне має впливати з необхідності істотно змінити персональний склад уряду, адаптувати його до нових умов роботи [21, с.3].

Щодо Національних зборів, то О.Дубчек говорить про необхідність реалізувати повною мірою конституційні права цього верховного державного інституту, а також про неминучі кадрові зміни в президії Національних зборів і про необхідність вироблення нового принципу обрання комуністів до Національних зборів. У цьому контексті він наголошує на гострій необхідності прискорити створення безпечної системи виборів до Національних зборів [21, с.3].

Про свободу слова і засоби масової інформації Дубчек говорить: «Наша політика в питанні свободи слова є і буде однозначною: ЗМІ не можуть і не мають бути обмежені ані прямою, ані прихованою цензурою» [19, с.404].

Основне завдання в роботі ЗМІ Дубчек бачить у «дешифруванні» Програми дій, в донесенні її ідей до свідомості людей, а також у проведенні організаторської роботи для забезпечення виконання програми, а саме: звертати увагу людей на те, що необхідно від слів переходити до діла [15, с.1].

Дубчек відкидає таку концепцію політики в сфері засобів масової інформації, яка перетворювала б журналістів на пасивних дикторів політики партії. Він дотримується погляду, що партійні ЗМІ мають бути посередником в обміні ідеями між керівництвом і членами партії, між партією і суспільством. Разом з тим, він вважає неприпустимим, коли б окремі комуністи в редакціях творили автономну політику партії [24, с.3].

Наступним головним напрямом, куди слід направити зусилля суспільства, Дубчек називає «будівництво соціалізму як суспільства з динамічною економічною системою і з сучасною цивілізаційною основою» [19, с.407]. Він говорить про необхідність створення передумов для подальшого вирішення економічних питань, зважаючи не лише на вирішення сучасних проблем, але і враховуючи запити НТР, що означає перш за все послідовно дотримуватися нової системи управління в усіх її важливих відносинах, бачити також її політичну сторону і посилювати планову економіку як інструмент господарської політики. Демократизація управління господарствам є теж невід'ємною частиною демократизації суспільного життя [14, с.2].

Дубчек наголошує на необхідності глибокої господарської реформи, метою якої є створення нової системи функціонування соціалістичної економіки. Ця система має базуватися на синтезі плану і ринку. В цьому поєднанні рівнем господарської діяльності будуть не лише формальні показники директивно розробленого плану, але й економічні інструменти забезпечення загальносуспільної мети, об'єктивні критерії ринку і соціальний пріоритет яких впливає з об'єктивних економічних зв'язків і які є обов'язковими для кожної держави, що хоче забезпечити своєму господарству тривале процвітання [21, с.3].

Дубчек також вважає, що глибокі зміни в системі управління мають доповнити широкі зміни в структурі виробництва, яка ще не відповідає чехословацьким умовам і навіть розходиться з об'єктивними тенденціями прогресивного розвитку виробничих сил у розвинутих країнах [3, с.3].

Головним завданням економічної реформи для Дубчека є надання самостійності підприємствам, які б мали стати незалежними економічними організаціями з особистою відповідальністю і які були б зацікавлені у прогресивному розвитку, ефективному управлінні і працювали б, орієнтуючись на потреби суспільства [19, с.410].

Разом з тим, Дубчек наголошує на необхідності протистояти тому, щоб негативні наслідки необхідних змін відобразились на робітниках і решті трудящих, на необхідності створення умов, за яких працівники могли б брати участь у вирішенні цих завдань, та знайти шлях, який не зашкодить робітникам і в той же час забезпечить необхідну ефективність всього народного господарства [24, с.3].

Значну роль у цьому процесі мають відігравати профспілки, а їх головну функцію Дубчек бачить у постійному контролі за зайнятістю і виробничими інтересами робітників. Профспілки мають виступати у ролі головного партнера при вирішенні всіх проблем господарського управління, гарантувати виробництво і інші питання на виробництві разом з керівництвом. На цій основі працівники можуть організувати правильне вирішення проблем [4, с.2]. Також є важливим, аби в Революційному профспілковому русі (РПР) подумали про те, як діяти більш ефективно в процесі демократизації і як звернути увагу комуністів і решти членів РПР на думку, що кожен працівник має бути господарем на своєму підприємстві [2, с.2].

Від імені КПЧ Дубчек висуває до профспілок дві основні вимоги: по-перше, профспілки знову мають стати самостійною політичною силою в державі і у Національному фронті захищати інтереси трудящих, і, по-друге, щоб в умовах соціалістичного виробництва ще більше проявився вплив всього трудового колективу як співвласника і який би мав свій орган – виробничу раду – який би мав виробничу, контрольну і наглядову функції. Зі свого боку, Дубчек гарантує повне невтручання партії і держави у цей процес [20, с.3].

Розглядаючи питання захисту інтересів трудящих, Дубчек звертає увагу на різні форми тиску, а особливо страйки. На його думку, страйк є крайнім засобом, застосування якого для захисту інтересів трудящих свідчить, головним чином, про те, що ані профспілки, ані керівництво заводу не вжило всіх можливих заходів. За допомогою страйку, на думку Дубчека, не можна створити умови, за яких інтереси трудящих були б задоволені. Дубчек визнає той факт, що у цей період розвитку Чехословаччини ні державні органи, ані партія нездатні задовольнити всі виправдані вимоги народу. Розв'язання цього питання він бачить лише у підвищенні національного доходу і у підвищенні ефективності всієї національної економіки [20, с.3].

Ці зміни необхідно було втілити в життя в «найближчому майбутньому».

«Найближче майбутнє» означало період між квітневим засіданням ЦК і XIV з'їздом партії, який був спочатку запланований на 1970 рік. Нова ситуація вимагала, аби XIV з'їзд був скликаний набагато швидше. І питання – на коли призначити XIV з'їзд – стало одним із ключових політичних питань «Празької весни» [11, с.158].

Розглядаючи психологічний момент скликання позачергового XIV з'їзду і його наслідки для суспільства, на закритті квітневого 1968р. пленуму ЦК КПЧ Дубчек наголошує на необхідності підготувати рішення з проблем у профспілковому русі, в роботі ЦК Національного фронту, а також у молодіжному русі та інших сферах суспільного і державного життя, що, в свою чергу, вимагає відкласти скликання позачергового з'їзду [22, с.2].

Але вже на засідання ЦК КПЧ, що проходило з 29.05. по 1.06. 1968 року, була визначена дата XIV з'їзду КПЧ – 9 вересня 1968р., його скликання стало незабаром очевидним приводом для введення окупаційних військ. Дата їх вторгнення була обумовлена подіями в Словаччині.

В.Біляк хотів, щоб з'їзд КПС відбувся після загальнопартійного з'їзду в жовтні 1968р., але реформаторські сили домоглися, щоб він відбувся перед загальнопартійним з'їздом (26 серпня), щоб обговорити проблеми Словаччини з її делегатами на основні рішення словацького з'їзду (як частини загальнодержавних проблем) [9, с.56].

Розглядаючи питання необхідності скликання дострокового з'їзду, Дубчек наголошує на необхідності розробити новий зміст політики партії наступного періоду, який буде відповідати часу, а також підготувати нову конституцію, яка б своїм способом мислення і формою більш повно втілювала Програму дій, посилювала її ідеї. Найбільш виправдовувало скликання позачергового з'їзду, на думку Дубчека, вирішення кадрових проблем [22, с.1]. Підкреслюючи важливість цих питань, Дубчек навіть відмовився чекати завершення розробки пропозицій з господарської політики [24, с.2].

Як фактор, що сприяв прискоренню скликанню дострокового з'їзду, Дубчек також відзначає значний ріст політичної активності навесні 1968р. в Чехословаччині [24, с.2].

Отже, головним завданням О.Дубчек вважав побудову такого суспільства, в якому при існуванні монополії на владу однієї партії (КПЧ) право впливу на владу в державі мали б усі представницькі органи і трудящі безпосередньо через різні організації, такі як Національний фронт, профспілки, ЧСМ та інші. Ці організації теж мали змінитися відповідно до нових демократичних процесів, що почали набирати силу в Чехословаччині.

Джерела та література

1. Benčík A. Utajovaná pravda o Alexandru Dubčekovi / A.Benčík. – Praha: Nakladatelství Ostrov, 2001. – 224 s.
2. Celopražský aktiv funkcionářů KSČ. Z projevu soudruha Alexandra Dubčeka // Rudé právo. – 1968. – 9 dubna. – S. 1-2
3. Druhý den krajských konferencí. Z vystoupení soudruha Alexandra Dubčeka v Bratislavě // Rudé právo. – 1968. – 21 dubna. – S.2
4. Dubček A. Odpovědné poslání dělnické třídy / A.Dubček // Rudé právo. – 1968. – 5 března. – S.2
5. Golan G. Reform rule in Czechoslovakia. The Dubček era 1968–1969 / G.Golan. – Cambridge: At the University press, 1973. – 327 p.
6. Hruby P. Fools and heroes: The Changing Role of Communist Intellectuals in Czechoslovakia / P. Hruby. – Oxford, New York: Pergamon press, 1980. – 265 p.
7. Interview soudruha A.Dubčeka italskému listu «Unita» // Rudé právo. – 1968. – 1 dubna. – S. 1-2
8. Kusin V.V. The intellectual origins of the Prague spring / V.V. Kusin. – Cambridge: At the University press, 1971. – 153 p.
9. Láluha Ivan. Alexander Dubček politik a jeho doba / I.Láluha. – Bratislava: Nová práce, 2000. – 178s.
10. Londák M. Rok 1968: eto vaše delo / M.Londak a kol. – Bratislava: Historický ústav SAV v spolupráci so SSN, 2008. – 212 s.
11. Naděje umírá poslední. Vlastní životopis Alexandra Dubčeka / [editor Jiří Hochman]. – Praha: Svoboda-Libertas, 1993. – 296s.
12. Národní fronta – základna všech demokratických a socialistických sil. Projev soudruha A.Dubčeka // Rudé právo. – 1968. – 16 června. – S. 1-2
13. Pražská konference žádá svolání mimořádného sjezdu strany z vystoupení soudruha A.Dubčeka // Rudé právo. – 1968. – 27 dubna. – S.1-2
14. Projev prvního tajemníka ÚV KSČ soudruha A.Dubčeka na společném zasedání ÚV KSČ, ÚV Národní fronty a vlády ve Španělském sále // Rudé právo. – 1968. – 23 února. – S. 1-2
15. Rozhovor «Rudé právo» a «Pravdy» se soudruhem A.Dubčekem // Rudé právo. – 1968. – 11 dubna. – S. 1-2
16. Rozvoj socialismu je nemyslitelný bez aktivní účasti všeho lidu. Interview soudruha A.Dubčeka v orgánu FSK «l'Humanité» // Rudé právo. – 1968. – 12 dubna. – S. 1,7
17. Skilling G. Harold Czechoslovakia's Interrupted Revolution / H.Skilling – Princeton: Princeton University Press, 1976. – 924 p.
18. Vondrová, Jitka – Navrátil, Jitka – Moravec, Jan (vyd.): Komunistická strana Československa. Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967 – 1970, 9. díl, 1 svazek: Pokus o reformu (říjen 1967 – květen 1968), Praha-Brno, ÚSD – Doplněk 1999. – 644 s.
19. Vondrová, Jitka – Navrátil, Jitka – Moravec, Jan (vyd.): Komunistická strana Československa. Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967 – 1970, 9. díl, 2 svazek: Konsolidace (květen – srpen 1968), Praha-Brno, ÚSD – Doplněk 2000. – 488 s.
20. Významný krok k aktivní politice odborů. Projev soudruha A.Dubčeka // Rudé právo. – 1968. – 19 června. – S. 1, 3
21. Zasedá Ústřední výbor KSČ. Projev soudruha Alexandra Dubčeka // Rudé právo. – 1968. – 2 dubna. – S. 1-3
22. Závěrečné slovo prvního tajemníka ÚV KSČ A.Dubčeka // Rudé právo. – 1968. – 9 dubna. – S. 1-2
23. Zprvního dne jednání VII sjezdu JZD. Projev soudruha Alexandra Dubčeka // Rudé právo. – 1968. – 2 února. – S. 1-2
24. Z referátu A.dubčeka na zasedání pléna ÚV KSČ // Rudé právo. – 1968. – 4 června. – S. 1-3,5

З М І С Т

Я.Б.Петрівський СЛОВО ПРО ЖІНКУ, НАУКОВЦЯ, ПЕДАГОГА	3
--	---

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Л.П.Петрук ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ У КОЗАЦЬКІЙ ПЕДАГОГІЦІ (XV-XVIII ст.)	5
--	---

О.В.Крупка ПРИСЯГА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ ТА КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ КИЇВЩИНИ І ВОЛИНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVI – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVII ст.	8
--	---

В.А.Дмитренко ДЕМОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТУ СІМ'Ї У КУЛЬТУРІ РАНЬОМОДЕРНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА СЕРЕДИНИ XVIII СТОЛІТТЯ	14
---	----

Т.В. Самчук РАЦІОН ТА ВАРТІСТЬ ХАРЧУВАННЯ КАЗЕННОКОШТНИХ СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТУ СВ. ВОЛОДИМИРА НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ФУНКЦІОНУВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ	19
--	----

Р.М.Шеретюк ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПРАВОСЛАВНОЇ БОГОСЛУЖБОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ В КУЛЬТОВО-ОБРЯДОВУ ПРАКТИКУ ГРЕКО-УНІАТСЬКОЇ ЦЕРКВИ НАПЕРЕДОДНІ ЇЇ СКАСУВАННЯ 1839 Р.	24
---	----

О. П. Прищепя ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОГО ОБЛИЧЧЯ ПОВІТОВИХ МІСТ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ ЗА МАТЕРІАЛАМИ ДІЛОВОДНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ ГУБЕРНСЬКИХ КАНЦЕЛЯРІЙ (ДРУГА ПОЛОВИНА XIX – ПОЧАТОК XX СТ.)	31
---	----

Р.С. Пальчевський СІЧОВІ ТОВАРИСТВА УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ	38
--	----

С.О.Білан ДУХОВНІ ТА НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ ЗМІНИ В ЖИТТІ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА В 1929-1939 РР.	43
--	----

В.С.Виздрік ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ У ВІДНОВЛЕННІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ В 20-30-х рр. XX ст. НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ	49
--	----

Ю.О.Тимошенко ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ СПОРТИВНОГО ЖИТТЯ В ПІДРАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ В 1930-ті РОКИ	55
Т. Пилипович УКРАЇНЦІ У РАДЯНСЬКИХ ТАБОРАХ ДЛЯ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ ПІСЛЯ РАДЯНСЬКО-ПОЛЬСЬКОЇ ВІЙНИ 1939 РОКУ	61
Л. Головата УКРАЇНСЬКИЙ ЛЕГАЛЬНИЙ ВИДАВНИЧИЙ РУХ У СТРУКТУРІ ДОСЛІДЖЕНЬ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	67
В.В. Ленская НАРОДНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ УКРАИНЫ В КОНТЕКСТЕ ПРОТИВОСТОЯНИЯ КОММУНИСТИЧЕСКОЙ И НАЦИСТСКОЙ ИДЕОЛОГИЙ В ГОДЫ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ	75
Л.М.Шугаєва ОСОБЛИВОСТІ ЕВОЛЮЦІЇ І ТРАНСФОРМАЦІЇ АНТИТРИНІТАРИЗМУ В УКРАЇНІ	80
Ворон Оксана Петрівна, Ворон Олена Петрівна РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ СВОБОДИ СОВІСТІ У КОНТЕКСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИМО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ НА ТЕРЕНАХ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ	91
К.Круглик ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБЛИВОСТЕЙ РЕЛІГІЙНОСТІ ПРАВОСЛАВНОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ЗА ПЕРІОД НЕЗАЛЕЖНОСТІ	96
ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС	
С.М.Локайчук, І.О.Сумленна, Г.В.Охріменко КЕРАМІЧНІ ВИРОБИ НОСІЇВ СТЖИЖОВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ.....	102
А.М.Климчук ХРЕСТИКИ-ЕНКОЛПІОНИ – МИСТЕЦЬКІ ТВОРИ ЮВЕЛІРНОГО РЕМЕСЛА	106
Б.А. Прищепа ІСТОРИЧНА ТОПОГРАФІЯ СЕРЕДНЬОВІЧНОГО МІСТА ДУБНО ЗА АРХЕОЛОГІЧНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ	109
Ю.М.Курдина СКЛЯНЕ ВИРОБНИЦТВО НА ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ В ХІ – ХІІІ СТ.	114
Р.Р.Баран, Н.Д.Олійник ЛІТОПИС ГОНЧАРНОГО ВИРОБНИЦТВА СТАРОДАВНЬОЇ КОЛОМІЇ	117
Ю.М.Мазурик, О.Д.Остап'юк ДЕРЕВООБРОБНЕ РЕМЕСЛО В ЛІТОПИСНОМУ УГРОВСЬКУ.....	123

Ю.А.Юхимчук СОКИРКИ-АМУЛЕТИ З ПЕРЕСОПНИЦІ В КОНТЕСТІ ЇХ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ	127
Л.Ю.Парфенюк ТЕХНЕОЛОГІЯ ВИГОТОВЛЕННЯ СКЛЯНИХ БРАСЛЕТІВ НА ОСНОВІ ЗНАХІДОК У ПЕРЕСОПНИЦІ	130
В.П.Баланович КОСТОРІЗНЕ РЕМЕСЛО ЛІТОПИСНОЇ ПЕРЕСОПНИЦІ В ДОМОНГОЛЬСЬКИЙ ПЕРІОД	134
О.В.Жарська ХРЕСТИ –ЕНКОЛПІОНИ З ФОНДІВ КУЛЬТУРНО-АРХЕОЛОГІЧНОГО ЦЕНТРУ «ПЕРЕСОПНИЦЯ»: ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ТЕХНІЧНА СТОРОНА ЇХ ВИГОТОВЛЕННЯ	139
М.В.Федоришин РЕМІСНИЦТВО У ЛІТОПИСНІЙ ПЕРЕСОПНИЦІ	144
О.А.Герасименко РОЛЬ ІСТОРИЧНИХ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ПРОЦЕСІВ ВОЛИНИ XVI–XVIII СТОЛІТЬ У НАЦІОНАЛЬНІЙ САМОІДЕНТИЧНОСТІ	148
І.В.Мілясевич ГАЗЕТА «ВОЛЫНЬ» (1882 – 1918 рр.): ІСТОРІЯ, МІСЦЕ У СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ ВОЛИНИ КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ	154
О.С.Рибко ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА МІСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917 Р.)	161
В. М.Жилюк РЕПРЕСІЇ ПРОТИ НАСЕЛЕННЯ ЖИТОМИРЩИНИ У ПЕРШІ ПОВОЄННІ РОКИ (1944 – 1945 РР.)	166
С.О.Гордійчук ВІРНИКИ-ПРОТИСТАНТИ ЗАКАРПАТТЯ ПІД ТОТАЛІТАРНИМ ПРЕСОМ (ДРУГА ПОЛОВИНА 1940-Х – 1960-ТІ РОКИ)	171
С.В.Виткалов «ЗОЛОТЕ КІЛЬЦЕ» ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ: ПОТЕНЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ МІСЦЕВИХ МУЗЕЙНИХ КОЛЕКЦІЙ	180
І.І.Булига НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ У ФОРМУВАННІ РЕЛІГІЙНОЇ СИТУАЦІЇ СУЧАСНОЇ РІВНЕНЩИНИ: СПРОБА РЕЛІГІЄЗНАВЧО- ФІЛОСОФСЬКОГО АНАЛІЗУ	184

**ПРОБЛЕМИ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ І МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН:
НАУКОВИЙ ДИСКУРС**

Т.Н.Шамсутдинова-Лебедюк СЕГРЕГАЦІЯ ЖІНОК В ІСЛАМІ	192
О.В.Северова ФОРМУВАННЯ СИБІРСЬКОГО ЗАСЛАННЯ ДЕКАБРИСТІВ	196
Н.В.Плюта ПРОБЛЕМИ ФРАНЦУЗЬКОГО КОЛОНІАЛІЗМУ: ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА	200
В.А.Сушко РАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК КУЛЬТУРНА СПІЛЬНОТА	203
Ю.А.Лустюк ВПЛИВ ЦЕНЗУРИ НА ДРУКОВАНІ ЗМІ: ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ	208
О.А. Бундак СТАВЛЕННЯ ВСЕРОСІЙСЬКОГО СЕЛЯНСЬКОГО СОЮЗУ ДО РЕЛІГІЇ І ЦЕРКВИ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ (ЗА ДОКУМЕНТАМИ РІЗНИХ ФОРУМІВ ВСЕРОСІЙСЬКОГО СЕЛЯНСЬКОГО СОЮЗУ)	212
М.Нагірний ПЕТРОВЦІ ЯК ОСЕРЕДОК КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ РУСИНСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ ХОРВАТІЇ	218
М.М.Кондратюк ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ЦЕРКВИ ТА ШКОЛИ В ПЕРШІЙ ЧЕХОСЛОВАЦЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ (1918-1939 РР.)	222
М. І. Коврига ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ РЕПРЕСИВНО- КАРАЛЬНИХ ОРГАНІВ В СРСР (1920 - 1930 рр.)	228
А.В. Слесаренко ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТА ЛЕГЕНДИ ЧЕСЬКОГО АНДЕГРАУНДУ ІВАНА МАРТИНА ЇРОУСА	233
А.Р. Галушка-Адайкін РЕФОРМИ СУКАРНО В ПЕРІОД РАННЬОЇ «КЕРОВАНОЇ ДЕМОКРАТІЇ» (КІНЕЦЬ 50-Х РР. – ПОЧАТОК 60-Х РР. ХХ СТ.)	237
Р.М.Постоловський ЧЕХОСЛОВАЦЬКА РЕФОРМА 1968 р.: ВНЕСОК ІНТЕЛЕКТУАЛІВ У ЇЇ ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНЕ ОБГРУНТУВАННЯ	243
І.В.Філіпчук ПОГЛЯДИ О.ДУБЧЕКА НА РОЗВИТОК ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ ПЕРІОДУ «ПРАЗЬКОЇ ВЕСНИ»	250

О. И. Санжаревский РЕФОРМИРОВАНИЕ (СОКРАЩЕНИЕ) АРМИИ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ 90 – Х ГОДОВ 20 ВЕКА	256
--	-----

П.Л.Яроцький ДИВЕРГЕНТНІ ПРОЦЕСИ В КАТОЛИЦИЗМІ: ВІД «БОЛІСНОГО ПОНТИФКАТУ» ДО ПОНТИФКАТУ «РЕФОРМУВАННЯ ЦЕРКВИ»	260
---	-----

Marek Motyka NARKOMANIA JAKO ZJAWISKO SPOŁECZNE W POLSCE – RYS HISTORYCZNY	266
--	-----

ПРОБЛЕМИ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА ІСТОРИОГРАФІЇ

С. Н. Грипич КНИГА ЯК МИСТЕЦТВО ТА КНИГИ ПРО МИСТЕЦТВО	273
---	-----

М.Шатрова ІСТОРІЯ КНИГИ ЯК СКЛАДОВА ДИСЦИПЛІН КНИГОЗНАВЧОГО ЦИКЛУ	276
---	-----

С. Н. Грипич, Г. П. Семенюк НАУКОВА БІБЛІОТЕКА РІВНЕНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ: ВІД МИНУЛОГО ДО СЬОГОДЕННЯ	280
--	-----

С.Баханова «ПРАЗЬКА ВЕСНА» В ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКАХ З НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.	286
---	-----

Л. Пасічник КНИГОЗНАВЧИЙ ТА БІБЛІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ НОРМАТИВНИХ ДОКУМЕНТІВ ІЗ СТАНДАРТИЗАЦІЇ: ІСТОРИОГРАФІЯ ПИТАННЯ	290
---	-----

І.О.Прилуцька АКЦЕНТИ РОЗВИТКУ КНИЖКОВОЇ СПРАВИ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ	296
--	-----

РЕЦЕНЗІЇ, АНОТАЦІЇ, ОГЛЯДИ

І.Захарчук «ТЕ, ЩО ЛЮДИ ДУМАЮТЬ...»: ІСТОРІЯ У ДЗЕРКАЛІ СУСПІЛЬНИХ НАСТРОЇВ <i>Гриневиц Владислав. НЕПРИБОРКАНЕ РІЗНОГОЛОССЯ: Друга світова війна і суспільно-політичні настрої в Україні, 1939 – червень 1941 рр. – Київ – Дніпропетровськ: Центр «Ткума»; Видавництво «Ліра», 2012. – 508 с. ....</i>	302
--	-----

В.М. Шеретюк

ОРГАНИ ВЛАДИ НА ВОЛИНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ
ПЕРІОДУ ПІЗНЬОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ
ТА РАННЬОГО НОВОГО ЧАСУ

(Рец.: Бортнікова А.В. Державна влада та місцеве

самоврядування на Волині (кінець XIV – середина XVII) [Текст]:

монографія / Алла Василівна Бортнікова. – Луцьк :

Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. – 552 с.) 315

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ 317

ЗМІСТ 320

Наукове видання

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Збірник наукових праць

Випуск 24

Відповідальний за підготовку збірника до видання – С.С.Троян

Комп'ютерна верстка – Третяк О.Ю.

Обкладинка – Самсонюк В.Б.

Підписано до друку 2013 р. Папір офсетний. Гарнітура «Times New Roman». Наклад 100. Обліково-видавничих аркушів 30,00. Віддруковано засобами оперативної поліграфії ПП Самборський І.О., вул. Толстого, 3, м. Рівне, Україна, 33028.

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету: Збірник наукових праць. – Рівне: РДГУ, 2013. – Випуск 24. – 326 с.